

נסיון שלא נכשל

מרטין בובר

התנועה השיתופית ראתה, כאמור לעיל, כבר לפני מאה וחמש־עשרה שנים, את מטרתה בכפר השיתופי. והוא הדין לגבי שני הצדדים של החיים הכלכליים, יצור וצריכה: כשהתחילו להתארגן בצורה איגודית, מיד שאפו אל הצורה הסינתטית, אל האיגוד השלם, כלומר בעצם אל הכפר השיתופי, שבו נפגשים יצור וצריכה, עד ששניהם מתייחסים ומזדקקים זה לזה, אם לא לחלוטין, הרי על כל פנים בעיקרם. בשאיפה זו שמדעת מתגלה מגמה עמוקה ואוביקטיבית, המבוססת בתמורותיה של החברה החדשה.

תקופת הרכושנות במרום התפתחותה גרמה לדסטרוקטוריוזיה של החברה, הפקיעה את המבנה שלה. החברה שקדמה לה היתה מורכבת במבנה שלה מחברות שונות במינן, היא היתה יציר מקובץ ופלורליסטי, או במונח של חכם־המשפט הגדול אלטוויזוס, סמוך לשנת 1600, היתה consociato consociatonum – איגוד של איגודים. דבר זה אצל לה את החיות הסוציאלית המיוחדת והכשיר אותה להחזיק מעמד בפני המגמה הטוטליטרית של המדינה הצנטרליסטית שלפני המהפכה הצרפתית, גם בשעה שכמה מיסודותיה היו כבר נחלשים מאד בהיותם האבטונומית. הפוליטיקה של המהפכה הצרפתית, הערוכה נגד זכויותיהם של האיגודים, מגרה ומעוררת את התנגדותם. מאז הצליח הצנטרליזם החדש, זה של הרכושנות במרום התפתחותה, מה שלא עלה בידי הצנטרליזם הישן: להפוך את החברה לפרדים, להביא לידי אטומיזציה חברתית. ההון השולט במכונות והשולט בעזרתן בחברה אינו רוצה לראות למולו אלא אישים פרטיים, והמדינה החדשה מסייעת לו בכך, עד שהיא מפקיעה במידה הולכת וגדלה את חיי הקבוצות האבטונומיים. ארגוני־הקרב, שהפרוליטריון מקים נגד ההון, היינו ארגון־הקרב הכלכלי, האגודה המקצועית, וארגון־הקרב הפוליטי, המפלגה, אינם יכולים לפי טיבם למנוע תהליך־התפוררות זה, הואיל ואין להם מבוא לחיי־החברה עצמם ולבסיסהם, ליצור ולצריכה. גם מעבר ההון לרשות המדינה אין בידו להביא לידי רסטרוקטורציה, לידי התחדשות המבנה, גם אם יפרוש רשת של איגודים־מאונס בלי חיים אבטונומיים אמיתיים, שמתוך כך אינם מסוגלים להיעשות לתאים של חברה חדשה, חברה סוציאליסטית.

* המקור: מרטין בובר, נתיבות באוטופיה (עורך: אברהם שפירא), תל־אביב תשמ"ד (1983), עמ' 145-156.

מכאן יש להכיר את גרעינה האוביקטיבי של התנועה השיתופית כמגמת החברה לרסטרוקטורציה, מגמה לקניין חדש של הקשר הנפשי בצורות-מבנה חדשות, לדמות חדשה של *consociato concosiatonum*, של *communitas communitatum*, כלומר חבורה של חבורות. מוטעה הוא מיסודו לראות מגמה זו כרומנטית או אוטופית, על שום שנתחברה לפרקים בקדמותה לזכרונות רומנטיים ודמיונות אוטופיים. בעצם מהותה היא טופית לחלוטין, כלומר מקומית ומציאותית, וקונסטרוקטיבית, כלומר בונה ומחדשת; היא מתכוונת לשינויים, שאפשר לבצעם בתנאים הנתונים ובאמצעים הנתונים. ומבחינה פסיכולוגית מבוססת היא על צורך נצחי של האדם, אף כי על הרוב מדוכא הוא ואף משותק: הצורך להרגיש את ביתו כחדר אחד בתוך בנין אחד ומקיף, שגם בו הוא בן-בית ושתושביו מאשרים לו בגישותיו עמו, בשיתוף-הפעולה עמו, את מהותו ואת הניתו שלו. ליכוד על יסוד דעות משותפות ושאיפות משותפות בלבד אין בידו לספק צורך זה; דבר זה הוא רק בכוחו של ליכוד המכוון חיים משותפים. אבל גם הארגון האיגודי של היצור וזה של הצריכה מתגלים, כל אחד לחוד, כבלתי-מספיקים, משום שהם תופסים את האדם רק בנקודה מסוימת ולא בעיצוב חייו ממש. וכמו כן מתגלים הם, בשל אופים החלקי והפונקציונלי דווקא, כבלתי-מוכשרים להיעשות תאים של חברה חדשה. דמויות חלקיות אלה נתפתחו שתיהן במידה רבה, אבל אגודות הצרכנים רק בצורות בירוקרטיות לגמרי, ואגודות היצרנים רק בצורות של התמחות מוחלטת; פחות מבכל זמן קודם יכולים הם להקיף את החיים בצוותא. הכרת אי-יכולתם להיות תאים של חברה מחודשת היא שנתנה דחיפה אל דמות סינתטית, אל האיגוד השלם. הנסיון החזק ביותר לאין ערוך לשם כך הוא הכפר השיתופי, שבו החיים המשותפים בנויים על התחברות היצור והצריכה – וביצור אין הכוונה לחקלאות בלבד, אלא גם לקישורה האורגני עם חרושת ומלאכה.

הנסיונות הרבגוניים שנעשו באירופה ובאמריקה במשך מאה וחמישים שנה להקים מושבות כפריות ממיין זה, בין קומוניסטיות ובין קואופרטיביות במובן המצומצם, נכשלו בדרך כלל. כנכשלים רואה אני לא רק את אותם מפעלי התישבות, שלאחר קיום קצר פחות או יותר נתפוררו לחלוטין או לבשו דמות של סדר קפיטליסטי ובכך עברו למחנה שמנגד; אלא יש למנות עמהם גם את אלה שנשתמרו כמבודדים זה מזה. כי התפקיד העיקרי של העדות הכפריות החדשות, תפקיד התחדשות המבנה, מתחיל במעשה הפדרציה שביניהם, כלומר בהתלכדותם לפי אותו העקרון השורר במבנה הפנימי של כל אחד מהם. לכך לא הגיעו כמעט בשום מקום. ברם אין גם לדבר על הצלחה במובן הסוציאליסטי כשקיים אמנם ליכוד פדרטיבי, כגון אצל הדוחוברים בקנדה, אבל הפדרציה נשארת במצב של בידוד ואינה פועלת פעולה של משיכה וחינוך על החברה הכללית, ובכך מילוי התפקיד אינו יוצא מגדר התחלה. (אגב ראוי לשימת-לב, שקרופוטקין רואה בשני מומנטים אלה של בידוד ביניהם וביודם מן החברה גם סיבות לכשלונם במובן הרגיל).

התפקיד הסוציאליסטי לא יתמלא אלא בה במידה שהכפר החדש, המאחד את צורות היצור והמחבר יצור וצריכה, ישפיע בכיוון התחדשות המבנה גם על החברה העירונית שנעשתה נטולת-דמות. אמנם, השפעה כזו אינה אפשרית עדיין כיום אלא במידה צנועה;

היא תגדל, ביחוד כשהתפתחות הטכנית הנוספת תאפשר ואף תדרוש במידה הולכת וגדלה דצנטרליזציה של היצור התעשייתי; וגם עכשיו יכול לשרור בכפר השיתופי המודרני כוח קורן אף לתוך החברה העירונית. שוב יש להדגיש, שמדובר כאן במגמה קונסטרוקטיבית וטופית; מי שירצה לשוב את הערים, יהא בזה משום דבר רומנטי ואוטופי, כמו שהיה דבר רומנטי ואוטופי כשרצו לשבר את המכונות. אבל דבר קונסטרוקטיבי וטופי הוא לעצב את הערים בחינה אורגנית, בחינת חיתוך-איברים בקשר אמיץ עם ההתפתחות הטכנית, ולהופכן לצירופי יחידות יותר קטנות; יש כיום כבר בארצות שונות מעין התחלות חשובות לכך, שהזכירו לי במבניהן את המבנה של אחדים מבין קיבוצינו ומושבינו ממש.

עד כמה שיש בידי לסקור עבר והווה, אין אלא נסיון אחד, שאפשר ליחד לו מידה מסוימת של הצלחה במובן סוציאליסטי; הוא הכפר השיתופי העברי בארץ-ישראל על צורותיו השונות. אמנם, דבקה גם בו פרומלימטיקה עמוקה בכל שלושת התחומים, בתחום ההתייחסות הפנימית, בתחום ההתלכדות הפדרטיבית ובתחום הפעולה על החברה הכללית; אבל בכל שלושת התחומים הוכיח הוא, והוא לבדו בכל שלושת התחומים גם יחד, את הניתו החיה. בשום מקום בקורות הישוב האיגודי אין למצוא גישוש זה ללא ליאות לקראת דמות חיי-צוותא המתאימה לחוגי-אדם מסוימים אלה, התמכרות זו וביקורת מתעוררת זו ונסיגות חוזרים אלה, שמתחדשים תמיד, הסתעפות זו מדי פעם בפעם של ענפי-התישבות חדשים מאותו הגזע ומתוך אותו היצר לצור צורה. ובשום מקום אין למצוא ערות זו לגבי הפרובלימטיקה העצמית, הפגשת-עצמם מתמדת עמה, רצון קשה ועיקש זה להתווכח אתה ומאבק זה ללא הרף להתגבר עליה, מאבק שרק לעתים רחוקות מתבטא בדיבור כלפי חוץ. כאן, וכאן בלבד צמחו לחברה המתהווה אורגנים של הכרה עצמית, אורגנים שתחושותיהם מביאות וחוזרות ומביאות לידי יאוש; אבל זהו יאוש המכלה תקווה רגשית כדי לחולל תקווה גבוהה יותר, שאינה גדלה אלא על קרקע היאוש, ושאינה עוד בחינת רגש, אלא כולה בחינת מפעל. לפיכך רשאים אנו לומר מתוך פכחון קיצוני של תשקיף ושיקול, כי בנקודה אחת זו של העולם, על אלף התקלות והאכזבות שבה, יש בכל-זאת להכיר אי-כשלון – וכמות שהוא הריהו אי-כשלון למופת.

מה הן הסיבות של אי-כישלון זה? לא ניטיב להכיר את אופיה המיוחד של התישבותנו השיתופית אלא אם נתחקה אחר סיבות אלה, וכך גם להיפך.

על גורם אחד הורו כמה פעמים: שכפרנו השיתופי אינו פרי תורה אלא פרי מצב, – צרה, הכרח, דרישות המצב. בהקמת הקבוצה, נאמר, לא האידיאולוגיה הלכה בראש, כי אם המעשה; דבר זה ודאי נכון הוא, אבל בהגבלת מה. אמנם, המגמה היתה לפתור על-ידי התלכדות בעיות-עבודה ובעיות-בנין מסוימות, שעוררה המציאות הארצישראלית; מה שלא היה לפי טיבו לעשות, אף לא לבנות, מצפף רופף של יחידים בתנאים הנתונים, זאת העיזו, ניסו, ביצעו היחידים בקולקטיב. אבל מה שקוראים כאן בשם אידיאולוגיה – ושאינו מעדיף לקוראו בשם ישן שאינו עלול להתישן: האידיאל – לא היה סתם דבר שבא לאחר מעשה, דבר שרק ביסס לאחר מעשה את העובדות שנוצרו. יודעים אנו איך התחברו ברוחם של חברי ה"קומונות" הראשונות שלנו נימוקים אידיאוניים עם צו השעה, נימוקים שבהם נתמזגו

לפרקים מיוזג מופלא זכרון הארטל הרוסי, רשמי קריאת הסוציאליסטים המכונים אוטופיים ופעולת מקראות על הצדק הסוציאלי, פעולה שאינה כמעט במודע. הדבר המכריע הוא שגורם אידיאוני זה שמר כמעט לחלוטין את אופיו הרך, הנוח לקבל צורה. היו חלומות-עתיד רבים ושונים; יש וראו לפניהם צורה חדשה ומקיפה של המשפחה, יש וראו את עצמם כאוונגרד של תנועת העבודה, ואף כהגשמה ישירה של הסוציאליזם, כפרוטוטיפ של החברה החדשה; יש ושמו להם למטרה יצירת אדם חדש ועולם חדש. אבל שום דבר מכל אלה לא קפא בדמות תכנית מוכנה ומוצקה. אנשינו לא הביאו עמם, כפי שהיה תמיד בקורות הישבים השיתופיים, כעין סכימה, שהנתונים הממשיים לא היו רשאים אלא למלאה, לא לשנותה; האידיאל יצר דחיפות, אבל לא יצר דוגמות, הוא עורר, אבל לא כפה. יפה הגדיר שלמה לביא סגולה זו של כפרנו השיתופי. "אם אנו רואים", הוא אומר, "בכל התקופות ההיסטוריות נסיונות בצורות שונות לחיי קומונה, נסיונות מרחיקי עוף, מעמיקי טוהר, נסיונות המקיפים את כל החיים שלהם, המוסריים והחברתיים, ובהצלחה גדולה בחיים הכלכליים, בכל-זאת נפלו בנופלים – אין זאת אלא מפני ששמו עליהם גבולות להיקף, לאידיאות ולתפיסות המוסריות והחברתיות שלהם".

אבל חשוב יותר הוא שמאחורי אותו מצב ארצישראלי, שקבע את תפקידי העבודה ותפקידי הבנין, עמדה סיטואציה היסטורית, היינו זו של עם אשר פקד אותו משבר חיצוני גדול והוא ענה עליו בהפיכה פנימית גדולה. וסיטואציה היסטורית זו העמידה מבחר-אנשים, אֶלִיטה, את האֶלִיטה החלוצית! היא צברה אותה מתוך כל מעמדות העם והעמידתה מעבר למעמדות. צורת-החיים המתאימה למבחר אנשים זה היה הכפר השיתופי – שבוה איני מתכוון לאחד מגיווניו, אלא לכל הסולם כולו, למן סדר העזרה ההדדית ועד לסדר השיתופיות הגמורה. צורה זו היתה המתאימה ביותר לקיום התפקידים המרכזיים של החלוציות, ויחד עם זה היתה הצורה שבה יכול היה אידיאל-החיים הסוציאלי לחדור בפועל ממש לתוך תוכו של הרעיון הלאומי. מההנחות ההיסטוריות נבע, שאי-אפשר היה מבחינה פנימית לאֶלִיטה זו ולצורות-חיה זו לבוא לידי עמידה ובידוד; תפקידיה, מפעליה, חלוציותה עשוה למרכזי-משיכה, הטעינו אותה זרמים חשמליים המעבירים אנרגיה. החלוציות מתיחסת בכל נקודה להתהוות של ציבור-עם מחודש מתוכו; אילו קרה, שהיה די לה בעצמה, היתה בו ברגע מוותרת על עצמה. הכפר השיתופי פעל בהכרח, בתור תא גרעיני של החברה המתהווה, בכוח משיכה נמרצת על האדם המסור להתהוות זו; ובהכרח חינך את הנספחים אליו לחיי חברותא אמיתיים ואף השפיע מעבר לכך על היקף החברה השפעה בונה, השפעה יוצרת-מבנה. הדינמיקה ההיסטורית קבעה את אופיו הדינמי של היחס בין הכפר השיתופי ובין החברה.

אופי זה נפגם במידה ניכרת בשעה שקצב המשבר החיצוני נעשה מהיר כל-כך וצורות-ביטוי נעשו קיצוניות כל-כך עד שההפיכה הפנימית לא יכלה ללכת צעד בצעד עמו. בה במידה שארץ-ישראל נעשתה מארץ העליה לאחת מארצות ההצלה, קמה בצד החלוציות האמיתית חלוציות-למחצה. כוח-המשיכה של הכפר השיתופי לא תש, אבל

1. השווה פרק "החלוץ" במאמרי "התחדשות חיי עם", נתיבות באוטופיה, עמ' 204-222.

כוח-ההיגוך שלו לא הספיק לגבי זרם החומר האנושי השונה במינו, וזה הצליח לפרקים להשתתף בקביעת צביון הציבור. ויחד עם זה נעתק היחס לחברה הכללית; במידה שזו נשתנתה במבנה, נתחמקה יותר ויותר מן ההשפעה ההופכת של התאים הגרעיניים, ואף החלה להשפיע עליהם השפעה, שלא תמיד היתה מוכרת מיד, אבל כיום בולטת היא למדי: היא אחזה ביסודות עיקריים שבתוכם וסיגלה אותם לעצמה, חדירת רוח הרכושנות בצורתה הקולקטיבית לתוך הכפר השיתופי, שחלה בכמה מהם בימי מלחמה זו, אין לראותה אלא כשיא התפתחות זו, שאמנם סייעו לה גם גורמים פנימיים.

בחיי העמים, וביחוד בחיי עמים השרויים במשבר היסטורי, נודעת חשיבות מכרעת לשאלה, אם מתהוות בהם אֵלִיטות אמיתיות, כלומר שאינן כובשניות, אלא קרויות לתפקודת מרכזית, ואחרי כן, אם אֵלִיטות אלה נשארות נאמנות לתפקידן בחברה ואינן שמות במקום הויקה אליה זיקה לעצמן, ולבסוף, אם יש בידן להשלים ולחדש את עצמן באופן מתאים לתפקידן. דבר אחרון זה משמעו כפול: ראשית, אם יש ביד האליטות לפעול על בניהן, שימשיכו כראוי במפעלן, מה שמהווה תמיד בעיה חמורה, ושנית אם מקיימות הן, בדרך בחירה נכונה והכשרה נכונה, חניכים, כעין צאצאי-רוחן, שבתוכן ייכנסו ככל האפשר כל היסודות המסוגלים וגם – ככל האפשר – לא ייכנסו יסודות אחרים או, אם אין להימנע מכך, תיעשה השתוות על-ידי השפעה חינוכית נכונה. הגורל ההיסטורי עורר בשבילנו את המבחר החלוצי, שמצא את דמות-הגרעין החברתית בכפר השיתופי. וגל אחר של אותו הגורל ההיסטורי גרף לתוך מבחר זה חלוצים-למחצה ויחד עמם הכניס בו פרובלימטיקה, או יותר נכון, פיתח בקרב פרובלמטיקה שבכוח, שעד היום לא הצליח להשתלט עליה. וצורך הוא שישתלט עליה, טרם יוכל להשיג את השלב הבא בדרך תפקידו. המתח הפנימי בין אלה הנוטלים עליהם את כל אחריות-הציבור כולה ובין אלה המשתמטים ממנה באיזו נקודה – חובה להתגבר עליו מבפנים.

התחום, שבו בוקעת פרובלמטיקה זו, אינו היחס לאידיאה ולא היחס לציבור ולא היחס לעבודה; בכל התחומים האלה מתאמץ גם החלוץ למחצה לעשות כאן פחות או יותר את מה שמצפים ממנו. התחום בו בוקעת הפרובלמטיקה, התחום שבו הוא מתרשל, הוא תחום החברתיות הפנימית, תחום היחסים. הבעיה שאני נוגע בה אין לה עסק עם השאלה, שהרבו לדרוש בה, על אינטימיות הקבוצה "הקטנה" ואובדנה ב"גדולה": אני מתכוון לדבר שאין לו נגיעה להיקף הכפר. לא באינטימיות הדברים אמורים. זו מופיעה במקום שמופיעה; המדובר הוא בפתיחות הנפש. אמנם, חיים אנו בתקופה של הסתגרות כללית, וארץ זו אינה יוצאת כל-עיקר מכלל זה; אבל הכפר השיתופי העברי דווקא חייב היה לשמש חלוץ של תקופה חדשה גם מבחינה זו. חבורה אמיתית אין מן הצורך שתהא מורכבת מאנשים הבאים תמיד במגע זה עם זה; אבל מן הצורך הוא שתהא מורכבת מאנשים, שיהיו פתוחים ומוכנים זה לזה מבחינת חברים דווקא. חבורה אמיתית היא, שבכל נקודת הניתה יש לה בכוח אופי של חבורה. השאלות החברתיות-פנימיות של חבורה מסוימת הריהן אפוא באמת שאלות אמיתות ובכך נעוצות שאלות כוחה הפנימי וקיומה הפנימי. האנשים שיצרו את כפרנו השיתופי ידעו זאת מתוך אינסטינקט עמוק; האינסטינקט שוב אינו כנראה שכח וער באותה המידה שהיה.

משמעוּתו של ענין זה מוגדרת בבהירות יתירה בדברים אלה של ליליה בסביבין: "מה לעשות שהקיבוץ יתחיל לטפל בשאלות חברתיות? דרוש לכך מפנה, חלוציות מחודשת". בזה מובעת גם הכרה של מציאות קיימת וגם תקווה איתנה למציאות שונה העתידה לבוא. אי־הכשלון צריך להתאמת גם כאן. בתחום הפרובלמטיקה הפנימית. שום דבר אינו יכול לסייע לכך במידה כזו, כמו העיון העצמי הקולקטיבי והביקורת העצמית הקולקטיבית. בהירי־הראיה ללא רתיעה, שכבר רמזתי עליהם, ושמוצאים אנו בכפרנו השיתופי בעוז ובהתמדה יחידים במינם ושכוחם יפה גם לגבי החלשת האינסטינקט החברותי. אבל כדי להבינם ולהעריכם כראוי, צריך לראותם ביחד עם היחס החיובי לאין ערוך, האמונתי ממש, של אנשים אלה לעצמותו הפנימית ביותר, לעצם עצמותו של כפרם, למה שאותה חברה קראה פעם בשם "עין־חרוד עילאית". שני היחסים האלה אינם אלא שני צדדים של אותו עולם נפשי ואין לעמוד על האחד בלי השני.

כדי לשוות נגדנו את סיבות אי־כשלונם של הישובים השיתופיים שלנו, שמתו נקודת־מוצאי בטיבה הבלתי־דוקטרינרי של התהוותם. טיב זה קבע בעיקר גם את התפתחותם. בחופש גמור הסתעפו וחזרו והסתעפו צורות חדשות ושוב צורות־ביניים חדשות; כל אחת מהן נתהוותה מתוך השתלשלות צרכים סוציאליים ונפשיים מיוחדים, ורכשה לה כבר במירוץ הראשון את האידיאולוגיה שלה; כל אחת עשתה נפשות, נתפשטה, יסדה לה אזור גדול או קטן, הכל בחופש גמור. נציגי הצורות השונות טענו כל אחד לזכות צורתו, מעלותיה וחסרונותיה של כל אחת הוסברו ביניהן בגילוי־לב ובמרץ, אבל על בסיס הענין המשותף, בסיס הנראה לכולם כדבר המובן מאליו, ושעליו הכירה כל צורה וצורה בזכות־קיומן היחסית של האחרות בתפקידיהן המיוחדים. כל זה יחיד במינו הוא בקורות הישובים השיתופיים. ויתר על כן: בשום מקום בקורות התנועה הסוציאליסטית, עד כמה שאני רואה, לא היו שקודים יותר לשמור על עקרון החיבור בתוך תהליך הפיצול.

הצורות וצורות־הביניים השונות, שנתהו כן בזמנים ומצבים שונים, מהווים בנינים חברתיים שונים, ודבר זה ידעו על־פי רוב האנשים שבנו אותן, כמו שידעו את הצרכים המיוחדים הסוציאליים והנפשיים שדחפו אותם לכך. לא באותה המידה ידעו על העובדה, שלצורות השונות התאימו טיפוס־אדם שונים, ובכך, כשם שהסתעפו מצורתה הקדמונית של הקבוצה צורות חדשות, כן הסתעפו מן הטיפוס הקדמון של החלוץ טיפוסים חדשים, כל אחד באורח־הניתו המיוחד ובחפצו להגישמו באורח־חיים מיוחד. אמנם, בחלק גדול פעלו גורמים כלכליים וגורמים חיצוניים אחרים שהביאו לידי זה, שאנשים מסוימים פרשו מצורה אחת ונספחו לאחרת; אבל בעיקר היה הדבר כך, שכל טיפוס וטיפוס ביקש לו סיפוק חברותי של סגולתו בצורת התישבות מסוימת וגם מצא שם את מבוקשו פחות או יותר. ולא זו בלבד, שכל צורה היתה מבוססת על טיפוס מסוים, היא גם חינכה ומחנכת שוב לאותו טיפוס, היא שאפה ושואפת לפתחו; חוקה, עיצוב־חיים ושיטת־חינוך של כל צורה וצורה מכוונים לזה – בדרגות שונות של כוונה מודעת; מן הטיפוס הממשי הנושא את הצורה צומח במחשבה הטיפוס האידיאלי שבכוונה. כך נולד דבר השונה במהותו מכל הניסויים הסוציאליים שברחבי תבל: לא מעפדה, שבה עובד כל אחד לעצמו כשהוא שרוי יחידי עם בעיותיו ותכניותיו,

אלא שדה־נסיונות, שבו נבחנים על קרקע משותף מטעים שונים לפי שיטות שונות זה ליד זה לשם מטרה משותפת.

ברם, גם כאן נהווה פרובלמטיקה, היינו לא עוד בתוך החבורה פנימה, אלא ביחסי החבורות זו לזו; והיא לא באה מבחוץ, אלא מבפנים, ואף מתוך עקרון־החופש עצמו. כבר בדמותה הראשונית נודעה לקבוצה נטיה לאיגוד, לליכוד הקבוצות ליחידה חברתית בת דרגה גבוהה יותר; נטיה חשובה מאוד, כיוון ששימשה ביטוי לכך, שהקבוצה רואה את עצמה, אם לא בפירוש על כל פנים מכללא, כתא של חברה בהתחדשות מבנה. עם התפצלותן והתפתחותן של הצורות השונות באה במקום האיגוד האחד שורה של איגודים, שבכל אחד מהם קבעה צורת־התישבות מסוימת את מעמדה הפדרטיבי, ויחד עמה טיפוס־אדם מסוים פחות או יותר, וההנחה היסודית היתה, שהקבוצות מתחברות זו עם זו בכוח אותו החוק של שותפות ועזרה הדדית, השורר בתוך הקבוצה. אולם בזה לא פסקה כלל המגמה לאיחוד מקיף; היא מורגשת פעם בפעם, על כל פנים בתנועה הקיבוצית, בעוז גדול ובבליטות יתירה. היא אינה רוצה כאן להכיר בקיבוצים הארציים אלא כבנינים ארעיים, או בלשונו של קדיש לוז, כסורוגטים לקומונה של קומונות. אבל אם נסית דעתנו מזה, שצורות אחדות, כגון זו של המושבים, כבר נתרחקו במידה כזו מן הצורה הראשונית, שלא יכלו להיכלל בתכנית האיחוד, הרי גם בתנועה הקיבוצית עצמה גודרים הארגונים החלקיים את הדרך בפני מגמת האיחוד, המבקשת לקמרן או להקיפן. כל אחד מהם עיצב וחיקק באיגודו את אופיו המיוחד, וטבעי הוא, שכל אחד נוטה לדמות בנפשו את האיחוד כהרחבת עצמו. והנה נוסף לכך בא דבר, שהביא לידי הגברה כבירה של עמדת האיגודים הזאת: הפוליטיזציה. לפני שמונה־עשרה שנים יכול היה מנהיג של איגוד גדול לומר בהדגשה: "אנחנו עדה ולא מפלגה". מאז נשתנה דבר זה מיסודו ובה במידה הוחמרו התנאים לאיחוד. ומה נבעה שוב העובדה המעציבה, שהיחסים בין קבוצות שכנות, החשובים חשיבות יסודית להתחדשות המבנה החברתי, לא התפתחו בצורה הולמת, אף כי יש לציין מקרים לא מעטים שבהם סיפק כפר מפותח כל־צורכו ועשיר עזרה רחבה לכפר שכן צעיר ודל השייך לאיגוד אחר. במסיבות אלה ראוי ביותר לשימת־לב המאבק הגדול על שאלת האיחוד, שחל ביחוד בעשר השנים האחרונות. שום אדם בעל לב סוציאליסטי לא יוכל לקרוא את התעודה הגדולה של מאבק זה, את ילקוט "הקיבוץ והקבוצה"² שכונס והובא לדפוס על־ידי ברל כצנלסון ז"ל – לא יוכל לקרואו בלי להעריך את הלהיטות הנעלה, שבה נאבקים כאן שני מחנות זה עם זה על האחדות האמיתית. האיחוד לא ייוצר כמדומה אלא על־ידי מצב חדש המחייב את בואו; אבל עובדה זו, שאנשי הכפר העברי נתעצמו ונתגגעו כל־כך זה נגד זה וזה עם זה כאחד על התהווה של *communitas communitatum*, של קבוצת הקבוצות, וזאת אומרת: על התהווה חברה בת חידוש־מבנה, עובדה זו לא תישכח בתולדות השאיפה לחידוש האנושות.

2. הקיבוץ והקבוצה – ילקוט לבירור שאלות האיחוד בהוצאת הוועד הפועל של ההסתדרות, ת"ש.

אמרתי, שבמהלך מפעל נועז זה של עם ישראל רואה אני אי־כישלון למופת. איני רשאי לומר: הצלחה למופת. כדי שיהיה כך, צריך עוד לעשות הרבה וצריך להיעשות הרבה. אבל הרי כך, כך דווקא, בקצב כזה, עם תסוגות, אכזבות, הפעלות חדשות כאלה, מתבצעות ההפיכות האמיתיות.

ברם, האומנם נתונה הרשות לומר, שאי־כישלון זה הוא למופת? אפשר לטעון, שכפי שהזכרתי היו הנחות ותנאים מיוחדים שהביאו לידי כך. ואמנם, מה שאמר יוסף ברץ על הקבוצה, שהיא יצירה טיפוסית ארצישראלית, כוחו יפה לכל צורות אלה. אבל אם הצליח פעם במידת־מה נסיון בהנחות ובתנאים מסוימים, הרי יכולים לעמוד ולחזור עליו גם בהנחות ובתנאים פחות נוחים, עד שמסגלים את הנלמד להנחות ולתנאים אלה.

אין עוד כמעט להטיל ספק בדבר, שהמלחמה האחרונה³ אינה כלל מעין התגברות על משבר העולם, אלא יש לראותה כסוף הפתיחה שלו. המשבר עלול לפרוץ, כנראה, שנים מועטות אחרי קץ המלחמה, ולפי המשוער ראשית אצל כמה עמים קטנים של מערב ומרכז אירופה, שלא יכלו לשקם אלא למראית־עין את משקיהם שנתפוררו ועם כל התמיכה מצד המעצמות לא יהיה בידם למנוע את המפולת. בעוד שהאחרים, וביחוד המדינות האנגלו־סכסיות הגדולות, יצליחו עוד בעזרת תיקונים נמרצים לשמור על המשטר הקיים, יעמדו הללו בפני הכרח ממש של מעשי סוציאליזציה יסודיים, וקודם כל של מעשה הפקעת הקרקע. חשיבות מכרעת תהיה אז לשאלה, מי יהיה הסוביקט האמיתי של המשק הנהפך ובעל אמצעי היצור במצב הסוציאליזציה, כלומר מי משני אלה: כוח השלטון המרכזי במדינה בת צנטרליזציה מפסימלית, או, במידה האפשרית, היחידות החברתיות של עובדי הכפר והעיר, החיים בצוותא והמייצרים בצוותא, וגופי־נציגותם, ולאורגני־המדינה, שלבשו צורה חדשה, לא יהיו בזה אלא תפקידים של תיאום והנהלה. מהכרעות אלה, שאחר־כך עלולות לבוא בעקבותיהן הכרעות דומות בעמים הגדולים, תהיה תלויה במידה רבה התהוותן של חברה חדשה ותרבות חדשה. הענין היא הכרעה על היסוד: התחדשות המבנה של החברה בבחינת אגודת האגודות וצמצום המדינה בתפקודי־האיחוד, או הבלעת חברה נטולת־צורה, בתוך מדינה כל־יכולה; רבגוניות סוציאליסטית או חדגוניות סוציאליסטית; הפרופורציה הנכונה בין הסדר הדרוש ובין החירות האפשרית. פרופורציה הנבחרת מדי יום ביומו מתוך התנאים המתחלפים, או הסדר המוחלט שכופים אותו לזמן בלתי־מסוים למען תקופת־חירות העתידה לבוא אחריו. כל עוד לא חל שינוי פנימי עיקרי בברית־המועצות – ואין עדיין כיום לנחש מתי יחול שינוי כזה – עלינו לכנות את האחד מבין שני קוטבי הסוציאליזם, שיהיה אז לבחור ביניהם, בשמה האדיר של מוסקבה; והלא אין ספק, שרוב העמים הסלאביים יסתפחו אליה בקרוב גם מבחינה סוציאלית, כמו שעושים כבר עכשיו מבחינה פוליטית. הקוטב השני מעז אני לראותו גם היום, כמו לפני שנים רבות⁴ למרות כל התקלות והתסוגות – במפעל השינופי הפעוט שלנו.

3. הדברים האלה נכתבו ונאמרו מיד אחרי סוף מלחמת העולם השניה.

4. עיין בהרצאתי "משום־מה חייבת בניית ארץ־ישראל להיות סוציאליסטית?" (1928), שבספר זה, נתיבות באוטופיה, עמ' 189-196.